

ASOCIACE PRO OCHRANU A ROZVOJ KULTURNÍHO DĚDICTVÍ ČR

The Association for the Conservation and Development of the Cultural Heritage in the Czech Republic

Karolíny Světlé 5, 110 00 Praha 1, Tel.: +420 371 595 624; GSM: +420 777 183 077, +420 737 939 104, +420 736 181 289

prezidium@asorkd.cz; www.asorkd.cz; www.zachrante-lazne-kyselka.cz/

PRIORITA PROSTORU – KONTEXT

V urbanismu a architektuře je především nadčasovou hodnotou životního prostředí.

V ýraz kontext znamená česky souvislost, návaznost v nejširším slova smyslu, může být použit i v rámci architektury a urbanismu v mnoha souvislostech. Proto je nutné předem vymezit, o jaký kontext nám jde. Urbanismus lze definovat jako lidskou činnost, jejíž náplní je uvádět do vzájemných souvislostí (koordinovat) funkční využití území, městskou zástavbu, dopravu, sítě, hygienické podmínky, zeleň a ostatní přírodní prvky, symboly, umělecké objekty – nemá smysl se pokoušet o úplný výčet, stačí poukázat na nesmírnou složitost organismu města, abychom si představili podíl a místo, které v něm urbanismus a architektura vyplňují. Z rozsáhlé množiny, kterou zahrnuje urbanismus, pokrývá architektura pouze tu pevnou, nemovitou, především nadzemní základnu města, kterou tvoří reliéf terénu s přírodními prvky a městská zástavba s prostory vnějšími i vnitřními, ve kterých probíhá život obyvatel a návštěvníků města. Nezbytné je ještě další upřesnění. Kontext v urbanismu a architektuře obvykle posuzujeme podle informací, zprostředkovaných vizuální cestou z horizontu chodce, panoramatu i z letadla – za pohybu. Nejde o statické záběry z jednotlivých bodů, ale o syntetický vjem vytvářející celek v našem vědomí, představu o prostředí, v němž žijeme, které si sami vytváříme a které zpětně utváří nás.

Vlastním smyslem budování měst jsou jejich prostory – vnější i vnitřní. Vznikaly historicky s rozvíjející se civilizací pro stále složitější kontakty a aktivity lidí. Podstatou města je pulzující život, který se v nich odehrává, nejsou tedy jen prázdnem mezi zdmi domů, ale životním prostředím civilizované společnosti.

Lao C': „*Smyslem existence vázy není jíl, ze kterého je uhnětena, ale to prázdné v ní.*“

Podobně jsou prostory, to prázdné mezi zdmi, smyslem existence města. Prostor jako prvořadý cíl – smysl tvorby architekta – provázel urbanismus přibližně dokonce 19. století. Priorita prostoru, kontext, byly samozřejmou intuitivní a proto nerefektovanou, pevnou součástí myšlení tehdejších stavitelů. Porušení kontextu v zástavbě bylo vnímáno jako nedostatek, nedokončenost architektonické i urbanistické formy, zmatek. Priorita prostoru/kontext nerozlišuje architekturu a urbanismus jako dvě různé činnosti – architekt, který vytváří kontextuální zástavbu, musí dobře navrhovat i kompozici prostoru, a naopak. **Pokud architektura ztrácí ze svého obsahu prostorové souvislosti, degeneruje na design.**

Revoluci v chápání prostoru způsobil Immanuel Kant tím, že ho definoval jako součást naší mysli: *prostor je syntetická forma a priori naší psychiky, neuvědomělá intuice, s jejíž pomocí strukturuje a dáváme smysl informacím, které přicházejí z vnějšího prostředí.*

Prostor, i když je determinován myslí, nemůže být myšlen sám o sobě, abstraktně, ale pouze tak, že jej konkretizujeme do nějaké formy (Kritika čistého rozumu).

Konkretizovat prostor do nějaké formy znamená pevně určit jeho hranice a vytvořit vymezení je takovým způsobem, aby se prostor uplatňoval jako celek. Camillo Sitte v knize Stavba měst podle uměleckých zásad (1889) věnuje významu uzavřenosti prostoru celou kapitolu. „... *volný prostor*

uvnitř města se právě přísnou uzavřeností stává náměstím“. Působivost uzavřeného prostoru vnímal jako jeho „*umělecký, harmonický účinek*“. Z Kantovy definice vyplývá, že jenom vymezený prostor můžeme uchopit svými smysly a jeho prostřednictvím dát smysl informacím, přicházejícím z vnějšího prostředí. Z urbanistické praxe víme, že jen jasně definovaný (vymezený) prostor uplatňuje samozřejmě svou prioritu vůči architektuře, která vymezuje jeho rozsah.

Jasně vymezený prostor je přehledný, snadno kontrolovatelný, dává lidem pocit bezpečí a možnosti obrany. Domy, které prostor vymezují, podporují svými fasádami jeho integritu, ucelenost a přehlednost. Je to prostor, co je sjednocuje a určuje jejich architektonické řešení – zástavba respektuje jeho prioritu. Priorita prostoru ovládá a sjednocuje zcela samozřejmě, nereflektovaně architektonické formy objektů, které ho vymezují. Jednotlivé domy na náměstích a ulicích historických měst, ačkoli jsou individuálně, osobitě řešeny, jsou provázány sdíleným řádem, vytvářejícím z nich soudržný celek. Nekonkurují si, nesnaží se uplatnit na úkor souseda, hovoří společným jazykem, i když každý přináší jiné, své vlastní, sdělení. Takovou zástavbu označujeme za kontextuální. Bez priority prostoru není kontextuální zástavba a naopak. Jedno vytváří druhé.

Z vlastní zkušenosti všichni víme, že se lépe orientujeme v tradiční, kontextuální zástavbě s obestavenými ulicemi a náměstími, než na sídlišťích s volně stojícími objekty kolem ulic. V tradiční zástavbě je prostor vizuálně vymezen, na sídlišťích obtéká jednotlivé objekty, aniž by tvořil přehledný celek. V tradiční zástavbě poznáme jedním pohledem, ve které jsme ulici, na kterém jsme náměstí. Teprve následně můžeme, ale nemusíme, prohlížet jednotlivé fasády; i bez dalšího zkoumání víme, kde jsme a bezpečně zaměříme k cíli. Jestliže máme kolem sebe pouze individualizované objekty – můžeme si představit i les ztepilých smrků – bloudíme. Prostor, který není nijak vymezen, je našimi smysly neuchopitelný.

Další podporu pro tradiční zástavbu přináší gestaltismus, vzniklý v Německu po první světové válce. Je to především teorie zrakového vjemu. Gestalt je celek, jehož uspořádání podléhá určitým pravidlům. Teorie gestaltismu se opírá o impozantní množství experimentálních výsledků, a lze o ní říci, že se v rámci humanitních věd zcela konsolidovala. Vychází z teze, že procesy, které probíhají ve smyslových orgánech, jsou v mysli organizovány na základě jednotných a strukturovaných konfigurací podle holistického principu, a sice že „*celek je něčím víc, než součtem svých částí. Melodie je víc než součet tónů, jde ji zahrát v jiné tónině, a přesto půjde o stejnou melodii*“ (převzato z Obrazových dějin filozofie od Ubalda Nicolý). Nejdůležitějším Gestalt zákonem je tzv. zákon pregnantnosti: Gestalt směřuje vždy k co nejjednoduššímu uspořádání prvků do jednoznačně definovaného celku.

PŘÍKLADY NÁMĚSTÍ HISTORICKÝCH MĚST – JASNĚ VYMEZENÉ PROSTORY KONTEXTUÁLNÍ ZÁSTAVBOU

České Budějovice - náměstí

Telč – náměstí

Obě náměstí vytvářejí jasný prostorový celek zcela rozdílnými prostředky – domy mají různý vztah k prostoru, ale v obou případech v celém náměstí jednotný, sdílejí určitou podobnost. Podobné prvky jsou spojovány automaticky do jedné figury (zákon podobnosti – gestaltismus).

V zorném poli není nikdy jediný objekt, pozorujeme-li jeden objekt, nemůžeme jej oddělit od okolí. Pokud náš vizuální vjem sestává z integrovaných, vzájemně navazujících částí, které vytvářejí celek, uvědomujeme si svou polohu, orientujeme se, jsme schopni se se svým prostředím ztotožnit – jsme v kontextuálně uspořádaném prostředí. V případě, že máme v zorném poli individualizované, vzájemně nijak nesouvisející objekty bez jakýchkoli vzájemných vztahů, jsme zmateni, neorientujeme se, prožíváme odcizení svému prostředí, chaos.

V současné době probíhají ve všech atraktivnějších památkových městech protesty proti individualistické modernistické architektuře. Všechny případy mají jedno společné – modernistická architektura tu agresivně poškozují zákonitost priority prostoru, kontext v zástavbě – ať jde o věž Šantovku nebo návrh musea v Olomouci, Maršmeloun v Praze nebo pavilon technických služeb v zámeckém areálu v Liblíně na Rokycansku. Lidem není lhostejné, jestli žijí ve srozumitelné zástavbě, která poskytuje podmínky pro dobrou orientaci, ztotožnění se s prostředím, existenciální podporu nebo v chaosu, v odcizení svému prostředí. Potřeba kontextu v zástavbě není důsledkem nedostatečného vzdělání nebo odporu ke všemu novému, jak se jim snaží podsouvat tzv. elity. Je jim vrozená, je součástí jejich vědomí. Nejde o historický přežitek, o názorový konstrukt, ale o trvalý, neměnný stav jejich způsobu vnímání prostředí. Člověku nelze upírat právo na přirozený způsob vnímání skutečnosti, důvěru ve vlastní smysly a zdravý rozum. Kontext je nutno chápat jako hodnotu životního prostředí a především tak ho zachovat a dál rozvíjet. Důsledky porušení priority prostoru jsou příliš závažné.

Vítězné náměstí v Dejvicích, tzv. Bílý medvěd, vizualizace - porušení kontextu v zástavbě - styk nesourodých fasád, vlevo patrný i pod překrytím stromy

Potřebu kontextu v zástavbě nepřímou vyjádřil význačný současný architekt Rem Koolhaas, ještě před asi 12 roky velký propagátor postmoderního individualismu (jeho známé zvolání: Fuck kontext!). Ve své publikaci Památková péče nás předešla, píše jako komentář ke koláži ze známých postmoderních staveb: „Pokud byste shromáždili budovy několika význačných architektů z posledních deseti let, bez ohledu na jejich individuální kvalitu, je zcela zřetelné, že dohromady nevytvářejí vyšší celek, jejich účinek se nesčítá, ale jaksi mysteriálně se vzájemně ruší“, nevytvářejí novou kvalitu. Rem Koolhaas tu nepřímou, ale velmi jasně poukazuje na to, že individualizovaná zástavba bez vzájemných vazeb není schopná vytvářet celky, dávající jakýkoli smysl. Rem Koolhaas v podstatě postrádá kontextuální vazby mezi jednotlivými objekty.

Rem Koolhaas, koláž z knihy Preservation has overtaken us, prokazuje nemožnost integrace individualistické zástavby do sounáležitých celků.

Význam kontextu v zástavbě potvrzuje i stále stoupající atraktivita historických měst. Dávají současným lidem to, co jim v tzv. moderních městech chybí: prostředí, které vychází vstříc přirozeným možnostem jejich smyslů, systému jejich kognitivních možností v orientaci v prostředí a integraci v něm. Všichni ze zkušenosti známe vliv prostředí, prostorů, na náš psychický stav a vzájemné chování. Priorita prostorů v městském prostředí má nejen sílu integrující jednotlivé objekty do větších, vzájemně provázaných celků, ale i ovlivňovat ve stejném smyslu vztahy mezi lidmi – vzbuzuje pocit sounáležitosti, empatie, který všichni známe z atmosféry historických měst z vlastní zkušenosti aspoň jako turisté. Prioritou prostoru se zástavba měst integruje do vyšších celků universa, do souvislostí všeho se vším, do závislosti všeho na všem – „*do světa, kde druzí mají stejnou hodnotu jako já sám, je to svět, kde neplatí, že je dobré jednat jen ve vlastním zájmu, třeba na úkor druhého, právě naopak – je to svět závislosti všech na všech – produktivní je spolupráce, ne vzájemně ničící nemilosrdná konkurence.*“ – vyřáno z úvah slavného neurochirurga Karla Pribrama (1919 – 2015).

Priorita prostorů není vázaná pouze na historickou architekturu. Kontextuální architekturu by bylo možno vytvořit i ze současných materiálů a tvarů – individualismus není nutně výrazem současnosti v moderním prostředí. Zdá se, že moderní urbanismus si počíná uvědomovat, že vedle zabezpečení fyzického zdraví obyvatel je neméně důležité uspokojovat i jejich potřeby psychické, možnost ztotožnit se s prostředím, dobrou orientací, pocit bezpečí, čitelnosti dané lidským měřítkem – souhrnně řečeno existenciální podporou. To, co naši předkové dávali městu intuitivně jako samozřejmost, musí moderní člověk s výlučně pozitivistickým světonázorem pracně objevovat náročnými psychoanalytickými studiemi, rozbořením měřítka a prostorové kompozice historických měst.

Takové návraty se dnes netýkají zdaleka jen památek – provázejí stále mohutnější environmentální hnutí, usilující o záchranu planety pro lidi. Tomáš Valenta, profesor na Vysoké škole urbanismu a architektonického navrhování v Mnichově, napsal v knize *Vztahy – O vazbě k místu v architektuře*:

„Zatímco nereflektovaná samozřejmost vztahu architektury (předmoderní) doby k místu se nenávratně vytratila, jde dnes mimo jiné o to, jak vztah k místu znovu vědomým úsilím zohlednit a zavést do praxe.“

SHRNUTÍ:

Moderní věda prokázala, že kontext přestal být spjat výlučně s urbanismem historických měst, ale začal být chápán především jako nadčasová hodnota našeho (umělého) životního prostředí. Jeho ochrana by měla být součástí věcného obsahu legislativy zákonů památkového, stavebního i o životním prostředí. Jeho zákonitosti jako legislativní předpis památkové péče a územně plánovacích podkladů mohou ochránit stávající hodnoty i zajistit jejich další rozvoj v rámci změn, které přináší trvale probíhající aktualizace živých historických měst.

V Praze: 26. 03. 2019

*Ing. arch. Marie Šváblová
ASORKD (www.asorkd.cz)*